

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXXIX

P R E S I D E N C Y

Book 14

VLADAN ĐORĐEVIĆ

ON THE OCCASION OF THE 176th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIX

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 14

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ШЕСТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

БЕОГРАД 2020

Организациони одбор
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић
Вера Бајићина, секретар

Рецензенти
академик Василије Крстић
академик Нада Милошевић Ђорђевић
академик Миодраг Чолић
академик Љубодраг Димић
проф. др Душан Иванић
проф. др Горан М. Максимовић

Главни уредник
академик Зоран Кнежевић

Уредници
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура
Младенка Савичић

Коректура
Рајка Павловић

Дизајн корица
Драјана Лацмановић–Лекић

Штампа
Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-888-4

Тираж 400 примерака

© Српска академија наука и уметности, 2020.

С А Д Р Ж А Ј

Реч уредника.....	9
Василије Ђ. Крестић: <i>Владан Ђорђевић и Српско учено друштво</i>	11
Vasilije Đ. Krestić: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Learned Society (SLS)</i>	17
Вељко Тодоровић: <i>Владан Ђорђевић и српска војска</i>	19
Veljko Todorović: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Army</i>	35
Вељко Тодоровић, Јово Зељковић: <i>Владан Ђорђевић и историја Српској војној саниџерији</i>	37
Veljko Todorović, Jovo Zeljković: <i>Vladan Đorđević and the History of the Serbian Medical Corps</i>	52
Радоје Чоловић, Владимир Кањух: <i>Владан Ђорђевић и Српско лекарско друштво</i>	53
Radoje Čolović, Vladimir Kanjuh: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Medical Society</i>	68
Радоје Чоловић: <i>Прикази, предавања и дискусије др Владана Ђорђевића на састанцима Српској лекарској друштва</i>	71
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević's Presentations, Lectures and Discussions at the Serbian Medical Society Meetings</i>	80
Зоран Вацић: <i>Народна медицина у Срба написао др Владан Ђорђевић</i>	81
Zoran Vacić: <i>Narodna medicina u Srba by Dr Vladan Đorđević</i>	103
Радоје Чоловић: <i>Владан Ђорђевић иницијатор и оснивач „Српској друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима“ (Српској друштва Црвеној крсти)</i>	105
Radoje Čolović: <i>Vladan Đorđević, Initiator and Founder of „The Serbian Society for Private Assistance to the Wounded and Sick Soldiers“ (Serbian Red Cross Society)</i>	116

Гордана Лазаревић: Улога др Владана Ђорђевића као уредника и власника часописа Отаџбина у развоју здравствене културе.....	117
Gordana Lazarević: <i>Vladan Đorđević's role as the editor and owner of the journal Otažbina in building a culture of health</i>	136
Зоран Ваџић: Реформа помоћи сиромашнима – допринос Владана Ђорђевића	137
Zoran Vacić: <i>Reform of help to the Poor – Vladan Đorđević's Contribution</i>	150
Радоје Чоловић: Др Владан Ђорђевић, први почасни доктор медицинских наука Универзитета у Београду	153
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević, the first Honorary Doctor of Medical Sciences of the University of Belgrade</i>	164
Зоран Ваџић: „Мизерија практичној животи“ Владана Ђорђевића	165
Zoran Vacić: <i>Vladan Đorđević's "Misery of Practical Life"</i>	184
Борис Милосављевић: Породица и порекло Владана Ђорђевића	185
Boris Milosavljević: <i>Vladan Đorđević's Family and Background</i>	203
Драган Симеуновић: Полемика др Владана Ђорђевића са српским социјалистима о „сиротињској болници“ и радничком питању	205
Dragan Simeunović: <i>The Polemic of Dr Vladan Đorđević with Serbian Socialists About "the Hospital for the Poor" and the Labour Issue</i>	237
Мирослав Перишић: Дипломатски дани Владана Ђорђевића у Атини	239
Miroslav Perišić: <i>Vladan Đorđević's Diplomatic Service in Athens</i>	251
Петар В. Крестић: Шест писама Стојана Новаковића Владану Ђорђевићу 1893. године	253
Petar V. Krestić: <i>Six Letters that Stojan Novaković sent to Vladan Đorđević in 1893</i>	270
Славенко Терзић: Балкански хоризонти Владана Ђорђевића	271
Slavenko Terzić: <i>Balkan Horizons of Vladan Đorđević</i>	292
Милић Ј. Милићевић: Државне и друштвене промене за време председништва Владана Ђорђевића (октобарској режима) 1897–1900. године	293
Milić J. Milićević: <i>State and Social Changes During the Presidency of Vladan Đorđević (October Regime) 1897–1900</i>	306
Војислав Г. Павловић: Конкордатско питање за време владе Владана Ђорђевића	307
Vojislav G. Pavlović: <i>The Concordat Issue During the Government Led by Vladan Đorđević</i>	319

Владимир Јовановић: <i>Владан Ђорђевић и Ивањдански атентат</i>	321
Vladimir Jovanović: <i>Vladan Đorđević and the Ivandan Assassination Attempt</i>	340
Ђорђе Ђурић: <i>Владан Ђорђевић и Јован Жујовић, њихов политички судбина два разочарана обреновићевца</i>	343
Đorđe Đurić: <i>Vladan Đorđević and Jovan Žujović, the Political Destiny of two Disillusioned Supporters of the Obrenović Dynasty</i>	360
Јован Делић: <i>Владан Ђорђевић у науци о књижевности</i>	363
Jovan Delić: <i>Vladan Đorđević and the Science of Literature</i>	377
Душан Иванић: <i>Владан Ђорђевић и српски реализам</i>	379
Dušan Ivanić: <i>Vladan Đorđević and Serbian Realism</i>	385
Љиљана Костић: <i>Аутобиографски и поезијски дискурс Владана Ђорђевића</i>	387
Ljiljana Kostić: <i>Vladan Đorđević's Autobiographical and Poetic Discourse</i>	397
Татјана Јовићевић: <i>Историја, фикција, актуелност – причање и поруке у прози Владана Ђорђевића</i>	399
Tatjana Jovičević: <i>History, Fiction, Actuality – Storytelling and Messages in the Prose of Vladan Đorđević</i>	415
Јована М. Јосиповић: <i>Митолошка романтичарска љубави и страсти у Кочиной крајини</i>	417
Jovana M. Josipović: <i>Mythopoetics of Romantic Love and Passion in Kočina krajina</i>	426
Драгана Вукићевић: <i>Голгота – поезија мелодрамске прозе</i>	427
Dragana Vukičević: <i>Golgotha – The Poetics of Melodramatic Prose</i>	445
Снежана Милосављевић Милић: <i>Слика владара између историјске и књижевне наративе у роману У фронт Владана Ђорђевића</i>	447
Snežana Milosavljević Milić: <i>A Portrait of a Ruler Between Historiographic and Literary Narration – U front by Vladan Đorđević</i>	455
Горан М. Максимовић: <i>Путописна проза Владана Ђорђевића</i>	457
Goran M. Maksimović: <i>Travelogue Prose by Vladan Đorđević</i>	468
Зорица Несторовић: <i>Рађ Владана Ђорђевића у области драме</i>	469
Zorica Nestorović: <i>Vladan Đorđević's Work in the Field of Drama</i>	484

Радослав Ераковић: <i>Лекар, њојџуковник и невешџи коњаник: мемоарско-дневничка сучељавања Владана Ђорђевића и Пере Тодоровића</i>	485
Radoslav Eraković: <i>Physician, Lieutenant Colonel and Unskilful Equestrian: Literary Rivalry Between Vladan Đorđević and Pera Todorović</i>	495
Гордана Илић Марковић: <i>Бечке њодине Владана Ђорђевића</i>	497
Gordana Ilić Marković: <i>Die Wiener Jahre von Vladan Đorđević</i>	514
Драгана Бедов: <i>Успомене Владана Ђорђевића – између сведочења и настојања</i>	515
Dragana Bedov: <i>Uspomene by Vladan Đorđević – Between Testimony and Aspiration</i>	541

РЕЧ УРЕДНИКА

На предлог Одељења медицинских наука, Председништво Српске академије наука и уметности је 2020. годину посветило академику Владану Ђорђевићу. Четворочлани Одбор добио је изузетно тежак задатак да, на начин како су већ представљени истакнути чланови Академије, Јован Цвијић, Михаило Петровић Алас, Стојан Новаковић и Слободан Јовановић, нашој и страниој јавности што потпуније представи академика Владана Ђорђевића, који је током свог, за своје време врло дугог живота, уз изврсне личне способности, испољио широка интересовања и дао изузетне доприносе у разним областима у којима је делао и којима је често давао и лични печат.

Владан Ђорђевић је био један од првих Срба пореклом из Србије који су завршили студије медицине, први српски хирург у данашњем смислу речи који је у области хирургије и српске медицине, војном и грађанском санитету, медицинској публицистици, издаваштву и преводилаштву у медицини, оставио изузетно дубоке трагове. Уз то, он је био изузетан друштвени радник, оснивач три велика друштва која и данас постоје и успешно раде, председник Одбора београдске општине, успешан министар просвете и црквених дела, министар привреде, вишегодишњи дипломата у Грчкој и Турској, три године председник Владе и министар иностраних дела, истакнути национални радник, који се успешно огледао и у књижевности као писац приповедака, историјских романа, путописа, преводилац, оснивач, власник и уредник часописа *Ошацибина*, једног од најбољих часописа у другој половини деветнаестог века, припадник једне изузетне генерације српске интелигенције која је дала огроман допринос обнови српске државе и њених институција.

У свом изузетно богатом животу, био је активни учесник четири рата, француско-пруског (1870/71), начелник српског војног санитета у два српско-турска рата (1876–78) и српско-бугарског рата (1885) и заточеник у Првом светском рату. Сретао је најистакнутије људе свога времена, из области медицине, књижевности, политике, дипломатије, разговарао и преговарао са неким од најзначајнијих државника свога времена, био гост председника, краљева, царева и султана, али и политички осуђеник и заточеник.

Да би што боље одговорио овом врло захтевном задатку, Одбор је одлучио да се у Галерији Српске академије приреди изложба о животу и делу Владана Ђорђевића са репрезентативним каталогом, да се организује научни скуп о његовом животу и делу, да се изда двојезично издање о његовом животу, делу и времену у коме је деловао, да се изда зборник

радова са научног скупа и да се издају његове „Успомене“, које у рукопису скоро цео век чекају на објављивање.

Чланови Одбора су поделили задатке. Академици Владимир Кањух и Радоје Чоловић су се старали о прилозима о академику Владану Ђорђевићу који су на било који начин у вези са медицином, дописни члан САНУ Мирјана Радојевић о радовима који се односе на његову делатност у дипломатији, државним и државничким пословима, а дописни члан Јован Делић о радовима из области књижевности.

Чланови Одбора изражавају велику захвалност свим ауторима прилога, а посебно рецензентима, академицима Василију Крестићу, Нади Милошевић Ђорђевић, Миодрагу Чолићу и Љубодрагу Димићу, и професорима Душану Иванићу и Горану М. Максимовићу, који су уложили велики труд да анализирају и оцене прилоге који се налазе у књизи.

О Владану Ђорђевићу су написане књиге и бројни радови, анализирани су његове делатности у разним областима, одржавани су научни скупови, држана предавања и припређиване изложбе. По сазнању Одбора, ово је први пут да се на једном месту настоји да се осветле његове делатности у свим областима у којима је делао, медицини, књижевности, друштвеним, дипломатским, државним и државничким и другим областима.

Свесни да ни на једном научном скупу о Владану Ђорђевићу није могуће рећи све, и да ће увек остати нешто што није обухваћено и анализирано, чланови Одбора се ипак надају да ће њихов труд и труд великог броја приложника у књигама и предавача на научном скупу помоћи да учесници скупа и читаоци пратећих публикација стекну једну потпунију слику о животу и делу академика Владана Ђорђевића.

Одбор је био одлучио да се научни скуп одржи на 176. годишњицу рођења академика Владана Ђорђевића и да се радови планирани за научни скуп објаве у књизи „Владан Ђорђевић, живот и дело“ пре одржавања скупа 3. и 4. децембра 2020. године.

Нажалост, иако су све припреме биле обављене, због пандемије изазване корона вирусом и рестрикција које су уведене у циљу њеног сузбијања, одржавање научног скупа у планирано време није било могуће, тако да је скуп морао да се одложи и биће одржан чим то буде било могуће.

Уредници

РАД ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА У ОБЛАСТИ ДРАМЕ

ЗОРИЦА НЕСТОРОВИЋ*

С а ж е т а к. – Предочавајући основне домене рада Владана Ђорђевића у области српске драме и позоришта (оригинално драмско стваралаштво, позоришна критика, преводилачки рад, рад у позоришту), аутор указује на дефинишуће елементе Ђорђевићеве мисли о драми и позоришту јер су управо они показатељ његовог удела у развоју ових уметности у српској култури.

Кључне речи: Владан Ђорђевић, историјска мелодрама, политичка драма, позоришна критика, превод драмског текста, национално-просветитељска улога позоришта, српска драма, српско позориште, тенденциозна литература, ларпурлартизам

У одговору на питање због чега се о Владану Ђорђевићу, оснивачу Српског друштва Црвеног крста, законодавцу у области санитетске службе и њеном утемељивачу, оснивачу Српског лекарског друштва, покретачу *Српског архива за целокуйно лекарство*, српском министру просвете, иностраних послова, привреде, председнику српске владе, војном и дворском лекару, првом српском школованом хирургу,¹ може говорити у историји српске драме и позоришта ништа није спорно. Јер, Владан Ђорђевић је писац неколико драмских остварења, књижевних и позоришних критика, преводилац неколико драмских дела од којих се један његов превод и данас прештампава², један од најактивнијих чланова Омладинског позоришта и делатник Управног одбора Народног позоришта у Београду у време када је њиме руководио Милорад Поповић Шапчанин. Па ипак, иако се овим позитивним знањем реконструише читав низ домена његовог учествовања у развоју српске драме и позоришта, што би било сасвим довољно да се обесмисле сва чуђења која прате постављање наведеног питања, оно нас – парадоксално – води једном другом питању које гласи „Откуда заинтересованост Владана Ђорђевића за позориште и драму?“.

* Филолошки факултет Универзитета у Београду, имејл: zorica.nestorovic@fil.bg.ac.rs

¹ Весна Матовић, „Владан Ђорђевић“, у: Владан Ђорђевић, *Успомене*, едиција Мемоари, дневници, аутобиографије, књ. 12, избор и предговор Светлана Слапшак, Нолит, Београд, 1988, стр. 424–425.

² У питању је његов превод чувеног Молијеровог дела *Тврдица*.

Мишљења смо да – и поред свих чињеница брижљиво забележених у историјама српске драме и позоришта, прегледима српске позоришне критике, биобиблиографским лексиконима и речницима, монографијама и научним прегледним чланцима – тек одговарајући на ово питање заправо дајемо прави одговор на оно од којег смо пошли „Због чега се о Владану Ђорђевићу може говорити у историји српске драме и позоришта?“. Тако ћемо – само на први поглед парадоксално – дајући одговор на питање о *узроцима* Ђорђевићевог ангажмана у српској драми и позоришту, одговорити на питање о његовим *последцима* односно *резултатима*.

Упориште за овакав поступак налазимо у ауторефлексивним опаскама самог аутора изнетим у неколико његових текстова. Тако у Ђорђевићевој оцени драме *Момир* Николе В. Ђорића и њеног сценског извођења у Народном позоришту (1890), објављеној на страницама његовог листа „Отаџбина“, налазимо можда најилустративнији пример његове свести о сопственом раду у области драме. Јер, када наглашавајући да би на основу народне епске песме *Наход Момир* само двојица песника могла створити праву трагедију – „Једно је Шекспир, а друго Лав Толстој. Та би трагедија морала бити налик на Толстовљеву ‘Власт тми’“. ³ – Ђорђевић готово цинично закључује:

„Ђорићу за цело не пада ни на ум да се пореди с овим џиновима људске трагедије; макар да је до сада написао неколико драма Ђорић, по моме схватању није драмски већ епски песник, а што он све више напушта своје поље, на коме би могао урадити дела од трајне вредности, и што троши снагу на једном пољу, за које или нема дара, или још нема довољно зрелости – то је она фаталност, по којој у нашој генерацији скоро нико не ради свој посао. Богослови и педагози „терају политику“, а доктори медицине пишу лоше драме или још лошије позоришне критике, као што фигура *docet* [...]“⁴

Иако су одређени истраживачи наше драме и позоришта у овом Ђорђевићевом коментару видели закључак „који би се могао и на њега применити“⁵, притом превиђајући последњи његов део („као што фигура *docet*“), за нас је посебно важна свест коју критичар овде испољава о свом ангажману у домену који није у блиској вези са његовим основним позивом. Било да је лапидарно изражена, цинички истинита или хумористички растеређујућа, ова свест посведочава дубоку Ђорђевићеву мотивацију да у овим областима упркос њој и даље ради. Два су основна упоришта која овог аутора утврђују у његовом раду у драми и позоришту упркос свести да за то нема ни ужестручног образовања ни

³ Толстојева трагедија *Моћ таме* написана 1886. на своје прво извођење чекала је све до 1902. године када ју је на сцену поставио Станиславски.

⁴ Д-р В., „Момир, трагедија Н. В. Ђорића“, Отаџбина, година осма, књига двадесет четврта, свеска 93, 94, 95 и 96-та, Београд, 1890, стр. 464.

⁵ Уп. Боривоје Стојковић, „Позоришна критика у другој половини XIX века“, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опере)*, II, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2015, стр. 402.

уметничког талента. Прво је љубав *према уметности* односно књижевности, драми и позоришту, а друго *национално-просветиљски ангажман*. Док о првом сазнајемо из његових успомена, о другом нам говоре његова остварења посебно његове позоришне критике и један занимљив позив за претплату на његову драму чије се посебно штампано издање припрема који овде доносимо у целини.

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС. Позван неколицином пријатеља, наумио сам да издам у засебној књизи мој драматски покушај „*Народ и великаши*“. Он је први пут штампан у подлиску „*Србије*“ од Јула, Августа, Септембра и Октобра ов. год. Но како сам видео да је преко нужно гдекоја места изменити, односно поправити, а особито за бину удесити то ово друго издање не ће бити само прештампавање подлиска. Разуме се, да ће у главном остати иста цел рад које је мој покушај и у свом првом облику поникао, т. ј. показати до каквог се степена може попети бесавесност, који несу ником одговорни за оно што ураде са животом, поштењем и имањем народа; и: нацртати, макар само крупним потезима, народну скупштину, која је онако сјајно показала, да је народ сам свој, и да се нико не може играти са његовом судбином само за то што је неколико година био велики господин или што је ма на који начин дошао до много новаца. – Ја сам знадем да је „чисто драматски“ или „чисто“ уметнички део мојега покушаја морао доћи у присенак поред овако велике и тешке мете, али сваки ће ми допустити да је и у душевном животу пре свега нуждан „насуштни хлеб“, па онда остало. Ја и кад бих имао сто пута више духа и срца, не би ми *данас* пало на памет да пишем само за уметност, докле народу несу осигурани ни први услови за грађански, за човечан живот. Данашњи уметници и књижевници, по моме смерном мишљењу, *морају* бити у свему што раде тенденциозни, другаче не ће се моћи ни десета генерација која после нас дође, посветити науци и уметности, ради њих самих. –

Књига стоји за Србију и српске земље под Турском 10 гроша ч. а за српске земље под Мађарском 1 форинат од хартије. Претплата се шаље из Србије уредништву „*Виле*“, а из Аустрије мени у Беч (Allg. Krankenhaus). – Скупљачима обичан десетак. Ако до почетка Фебруара не буде толико претплате скупљено колико треба да се штампа плати, онда је таква књига излишна, и ја ћу одмах разаслати новце назад. Уредништва којима би мило било да се мој покушај за себе штампа, молим да прештампају ово неколико врста, или да књигу само огласе.

У Бечу 13. Новембра 1868.

Владан Ђорђевић.⁶

⁶ Вила, год. IV, број 35, 15. 12. 1868, стр. 810; *Напомена*: правописну и граматичку страну овог текста доносимо без приређивачких интервенција. Сва наглашавања у тексту су пишчева.

Наведени позив за претплату припада изузетно развијеној традицији пренумерације у српској култури која доноси обиље података о културној историји Срба у XVIII и XIX веку. С друге стране, посматран у контексту Ђорђевићевог рада у области драме и позоришта, он разоткрива неколико особина његове мисли о овим уметностима. Више пута у литератури о животу и раду Владана Ђорђевића навођено као показатељ Ђорђевићеве блискости идејама Светозара Марковића о улози коју књижевност односно уметност треба да имају у српском друштву друге половине XIX века, упркос његовом не прихватању идеолошких компоненти Марковићевог свеобухватног програма,⁷ Ђорђевићево претпостављање *шенгенциозности ларџурларџизму* разоткрива како разлоге његовог ангажмана у српској култури и уметности, тако и његово разумевање драмске поетике. Јер, као што ови Ђорђевићеви ставови представљају својеврсну допуну имплицитне поетике његових драмских остварења који му претходе, тако и његове оцене драмских и позоришних остварења које за њима следе употпуњују и додатно модификују у овом књижевном огласу прецизно дефинисану улогу уметности у српском друштву тога времена. Из наведене средишње позиције, односно као својеврсни текст на међи Ђорђевићевог оригиналног драмског стваралаштва и критичарског рада, наведени књижевни оглас задобија и карактер пишчевог експлицитнопоетичког текста.

Ваља приметити да од првог тренутка верног служења Мелпомени Владан Ђорђевић није радикално мењао своју мисао о драми и основе своје драмске поетике. Његова љубав према драми и позоришту јавила се у данима његовог школовања, кроз пасионирано читање драмских дела, да би ојачала кроз рад у „Друштву Позоришта Србског“ или „Омладинском српском позоришту“⁸ до стварања првих драмских дела. Ентузијастично проживевши неколико година у овом позоришту, Ђорђевић се упознао са магијом позоришног чина и као организатор, и као глумац, и као писац. „Некада дилетант, доцније значајни политичар под Обреновићима, [...] видео је у Омладинском позоришту у „Великој пивари“ ’идеал сваког позоришта’: ’Ја данас немам ни пола онога решпекта за бечки

⁷ Уп. В. Матовић, „Владан Ђорђевић“, стр. 424–425.

⁸ Ово дилетантско позориште радило је „од јесени 1857, па од 1. I 1858, до новембра 1859. године, за управе Прапорчетовића с великим полетом и врло успешно. Прапорчетовићу је знатно помогао сликар Стеван Тодоровић који се стално налазио уз њега. После Прапорчетовића био је управник од 25. XI до пред крај децембра 1859. др Ђорђе Малетић.“ (Боривоје Стојковић, „Позориште у првој половини XIX века у Војводини и Србији“, *Историја српског позоришта од средњега века до модерног доба (драма и опере)*, I, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2014, стр. 212). Иако је поднео оставку услед неповољне оцене дела *Српски хајдуци*, након јавно одатога признања за успешно руковођење „дирнут, несумњиво оваквим признањима, а иначе врло амбициозан, али и радан, водио је Позориште још врло кратко време, до почетка 1860.“ (*Исто*, стр. 213). Стојковић бележи да је Омладинско позориште након паузе наставило рад 1862. кроз оснивање „Привременог Дружства за позориште српско у Београду“ и с прекидима услед актуелне политичке ситуације, турског бомбардовања Београда, радило до почетка 1863. године и истиче да је једна од његових основних намера била прикупљање средстава за фонд основан ради подизања Народног позоришта у Београду.

Бургтеатер или за Theatre francais и Молијеров дом у Паризу који сам имао спрам овог позоришта, писао је др Малетићу.⁹

Иако дилетантско по свом основном одређењу, Омладинско позориште имало је врло организовану структуру што је доприносило значају његовог репертоара и укупне инсценације. Владан Ђорђевић је – уз Стојана Новаковића и Милана А. Симића – био члан његовог Књижевног одбора од његовог установљења 1859. године.¹⁰

„Комади за репертоар су бирани према захтевима и укусу још изразито патријархалне београдске публике. Преовлађују, пре свега, домаћи комади до којих се сигурно долазило и лакше него до страних. По тематско-идејној садржини домаћи комади су били ближи публици: ту су биле национално-историјске или сентименталне љубавне и породичне драме и тада занимљиве Стеријине комедије које су испуњавале репертоар. Вукова омладина из Омладинског покрета још није показивала злу вољу према његовој драматици. Страни комади су претежно или сентиментално-љубавне садржине или породичне драме.”¹¹

На овим темељима израста Ђорђевићева драмска поетика. Као што је већ у литератури примећено¹² Владан Ђорђевић је написао неколико драмских текстова. О првој драми *Пејтар Гојниковић* сазнајемо из његових *Успомена* које потврђују став да је Омладинско позориште „тако снажно утицало на неке омладинце да су такорећи преконоћ постајали драмски писци.”¹³ Јер, Ђорђевићев драмски првенац настао је буквално преко ноћи док је драматизација једне витешко-љубавне приповетке објављене у Давидовићевом *Забавнику*, *Робови*, стварана неколико дана и ноћи. Овоме треба придружити и његову адаптацију превода једне стране драме такође објављене у *Забавнику* коју је наш писац прерадио под насловом *Сулејман* јер је број табака *Робова* био недостатан за штампање у оквиру једне књиге. Да би се досегао преко потребан минимални обим издања, наш писац, тада ученик четвртог разреда гимназије, изнова у кратком времену, на основу предлошка саставља овај драмски текст. Тако су се 1858. године појавила два његова драмска текста – потпуно неоригинална и слаба – у једној књизи.¹⁴ Ђорђевић у својим мемоарима напомиње да су

⁹ Б. Стојковић, „Позориште у првој половини XIX века у Војводини и Србији“, стр. 218.

¹⁰ *Истио*, стр. 214.

¹¹ *Истио*, стр. 215.

¹² Уп. Душан Михаиловић, „Народ и великаши“ *Владана Ђорђевића на сцени СНП*, у зборнику радова *Српском народном позоришту 1861–1986*, Нови Сад, 1986; Мр Љиљана Костић, *Позоришни рад Владана Ђорђевића са посебним освртом на драму Народ и великаши*, Међај, година XXVIII, број 67/68, стр. 68–78.

¹³ *Истио*, стр. 218.

¹⁴ Робови или Заробљени Талијани у Алгиру. Позоришна игра у четири дјјства одъ Ипократа Ђорђевића, Ученика IV. разреда гимназије Београдске; Сулејман. Позоришна игра у едномъ дјјству одъ Ипократа Ђорђевића, Ученика IV. разреда гимназије Београдске, У Земуну, Печатано књигопечатномъ I. К. Сопрона, 1858.

критике Косте Поповића и Косте (Стојана) Новаковића, његових гимназијских исписника, биле изузетно оштре али да нису биле објављене. „Ђорђевић је после тога уништио све примерке ове књиге,²⁵ а какав је однос имао према том делу најбоље показује податак да педесетогодишњицу свог књижевног рада није рачунао од ове књиге, већ од појаве своје прве оригиналне приповетке.²⁶”¹⁵ Ове епизоде, које су настале на таласу поклоничког служења Мелпомени и изнедриле дела у чију је вредност млади аутор био уверен имајући на уму страст према позоришту чија их је ватра изнедрила, сменила је друга фаза из које су нам преостале две драме: *Љубоје, жујан српски* из 1861. и *Великаши и народ* из 1868. године. Прва нам је доступна захваљујући пишчевој одлуци да у својим мемоарима њен текст донесе у интегралном издању. Извођена је два пута у оквиру рада Омладинског позоришта на сцени Велике пиваре, наишла је на оштре критике и аутор ју је повукао са репертоара и одустао од тога да је објави. Друга је објављена „у подлистку листа „Србија“, од броја 66 до 110, односно – с мањим прекидима, јер су упоредо штампани и извештаји са суђења убицама кнеза Михаила Обреновића – од јула до новембра 1868. Први чин, или прва радња, како је писао наш драматичар, штампан је у осам наставака (закључно са бројем 75) под насловом *Један београдски „салон“ од јодине 1857*, и с поднасловом „Неколико сцена од М. И-ћа“ – што ће рећи да је излазио под неутралним насловом и без потписа аутора – да би у броју 76, када је објављен први наставак другог чина, комад назван правим именом *Народ и великаши од Вл. Ђорђевића*, са звездicom код речи великаши и напоменом испод првог ступца: „Један београдски салон што изађе у неколико подлистака ’Србије’, – само је прва радња од драме која се зове *Народ и великаши*“.¹ Сама та чињеница отвара низ нових питања: или се млади драматичар можда још колебао око наслова; или је очекивао прва реаговања, било од читалаца било из редакције; или је одлука да се драма штампа са потписом аутора потекла од уредника „Србије“ Љубомира Каљевића?”¹⁶ Како историчари нашег позоришта бележе, извођење драме у Београду протекло је без снажног одјека а изостале су чак и уобичајене белешке и цртице у дневној штампи о њеном извођењу. Нешто другачија слика била је у Новом Саду у којем ју је на сцену Српског народног позоришта поставио Антоније Тона Хаџић, велики прегалац Уједињене омладине српске чије је идеале она – следећи идејни профил свог аутора, Владана Ђорђевића

¹⁵ Мр Љ. Костић, *Позоришни рад Владана Ђорђевића са посебним освртима на драму Народ и великаши*, стр. 71–72. У фусноти 25 ауторка наводи: „Однекуд је спасен један примерак ове драме и налази се у каталогу Народне библиотеке. Када је Владан Ђорђевић, педесет година касније, прикупљајући материјал за једну студију сазнао да је сачуван „један егзамплар његовог првог напечатаног ’дјела’, није имао куражи да га потражи и да га види“ (Ђорђевић 1927: 182)“. Напоменућемо кратко да је дигитализована верзија још једног примерка данас доступна у Дигиталној библиотеци Библиотеке Матице српске. У фусноти 26, ауторка указује на Ђорђевићев однос према овом свом делу: „У *Успоменама Ђорђевић* са доста ироније пише о настајању ове две драме: „И наш драматичар поче одмах свој посао, који се данас у немачком позоришту зове *Theaterschneiderei* [...] Он је мало слутио да се такав шнајдерлук у књижевности зове ружним именом ’плагијата’, које он никад није ни чуо“ (Ђорђевић 1927: 173)“.

¹⁶ Душан Михаиловић, „[Поговор]“ у: Владан Ђорђевић, *Народ и великаши, Драма у 5 радња*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2001, стр. 186–187.

– апсолутно изражавала. Поред вести о њеном извођењу није било никаквих оцена о квалитетима текста или представе. Сличан статус и ова драма, а и Владан Ђорђевић као драмски писац, имају у историјама наше књижевности и позоришта на шта посебно указују ретки истраживачи његовог ангажовања у овим областима.

Проучаваоци бележе да је Владан Ђорђевић превео неколико драмских дела страних аутора на српски језик: „[...] *Добра жена*, комедија у три чина Карла Голдонија (1860. или 1861), *Човек до четирдесет година* Аугуста Коцебуа (1860. или 1861), *Љубишћини добротвор*, комедија у три чина Карла Голдонија (почетком шездесетих година XIX века), *Несрећне*, непознатог аутора (1860–1861), *Тврдица*, „шаљива игра у 5 раздела Молијера“ (1869) и *Бруи и Колаштин* (трагедија у пет чинова Алберта Линднера (1872)).¹⁷ Наведеном бисмо додали и два превода драма грчких аутора објављених 1892. године на страницама Ђорђевићевог листа *Отаџбина: Мероја, трагедија у пет чинова од Д. Н. Вернардакија*, година десета, књига тридесет прва, свеска 121, 122, 123. и 124.-та, стр. 482–528. и *Кујрулисова свадба, комедија А. Р. Ранависова*, књига тридесет два, свеска 127, 1892, стр. 300–360. Пажњу истраживача Ђорђевићевог рада у области драме привлачи овај други превод услед постојања (1) преводиочевих бројних напомена које разоткривају семантички потенцијал одређених израза и фразеологизама у грчком језику; (2) упоредног превода одређених израза на немачки језик и (3) завршног текста у којем преводилац образлаже разлоге због којих се определио да на српски језик преведе ово дело. Занимљиво је да је у оригиналу ова комедија написана у стиху а да је њен српски превод – како напомиње сам преводилац – донет у прози. Он бележи:

„Ову комедију написао је покојни Александар Р. Рансавис и наштампао је још 1845. године.

У предговору к првом издању вели писац који се, из појамних разлога, на овој комедији потписао не својим правим именом, већ псевдонимом Христофанис Неологидис (Аристофан новог језика) да му је главни циљ био да докаже да се модерна грчка комедија може писати метрумом старих класичних јелинских комедија, са хоровима и т. д.”¹⁸

Комедија је била два пута преведена на немачки језик, други пут (1899) од стране самог Рансависа незадовољног бројним одступањима од оригинала у првом преводу (1848). О свом преводу на српски језик Ђорђевић бележи да је упоредио оба превода на немачки језик са оригиналом и да је у „немачком преводу много пута жртвован смисао, само за љубав стихова.”¹⁹ што га је мотивисало да је на српски преведе у прози:

¹⁷ Мр Љ. Костић, *Позоришни рад Владана Ђорђевића са посебним освртом на драму Народ и великаши*, стр. 72–73.

¹⁸ *Кујрулисова свадба, комедија А. Р. Ранависова*, Отаџбина, књига тридесет два, свеска 127, 1892, стр. 359.

¹⁹ *Исто*, стр. 360.

„Превodeћи *Куџрулисову свадбу* на српски језик, ја сам, поред вежбања у грчком данашњем литерарном језику, имао само једну намеру: да српским читаоцима покажем најлепшу до данас комедију нове грчке литературе, ако сувише ревносни политичари нађу какве сличности између политичких и друштвених одношаја у – Отоновој Грчкој, и каквој другој балканској држави – то ће бити њихов проналазак. Ја се због тога не би под старост наканио да преводим комедије.

У Атинама

у лето 1892.

Др. Владан.”²⁰

Пишчева размишљања о наведеним питањима драмске структуре расута су у његовим оценама драмских дела и позоришних представа као и у мемоарској прози објављеној 1927. Оваква дистрибуција критичких, теоријских, поетичких и аутопоетичких исказа не води систематизацији његове мисли о драми али је довољно илустративна да се из њихове суме могу препознати њена дефинишућа обележја. Одмах напоменимо да она нису теоријски прецизно изведена нити уобличена али да се на основу њих могу профилисати Ђорђевићев став о драми и позоришту и разазнати разлози због којих се он њима посветио у толикој мери.

Наративно ЈА његове објављене аутобиографско-мемоарске прозе обликује представу о свом доживљајном ЈА говорећи о себи најчешће у трећем лицу које именује Ипократом, односно именом које је – у духу идеала Уједињене омладине српске – носио у својој младости. У том смислу, на обзорју погледа које наративно ЈА упућује на своју прошлост појављују се елементи оног искуства које оно има у садашњости односно у тренутку у којем пише. У ране догађаје које је наративно ЈА изабрало да би обликовало слику коју о себи жели да остави, искуство проживљеног уноси и Ђорђевићево вредновање и разумевање сусрета са драмом и позориштем. Стога, иако везано за његову рану младост, то искуство проговара снагом постојаног и свеприсутног става који притиче из позног периода његовог живота. Отуда мисао о драми у *Усиоменама* – иако се односи на догађаје везане за Ђорђевићеве прве позоришне и драмске покушаје – кореспондира са његовом мишљу о драми из оцена драмских дела и позоришних представа из последње две деценије XIX века. За нас је та мисао у *Усиоменама* својеврсна матрица која нам може помоћи да реконструишемо Ђорђевићев однос према драми и позоришту уопште узев, а не само у раној младости. Примарно је његово основно искуство – било читалачко, било гледалачко, било стваралачко без обзира да ли је драмско или позоришно. Јер, као да постоји изванпаралелизам по сличности који доводи у везу његово рано искуство као драмског писца и његово позно искуство као књижевног и позоришног критичара.

Да је ова упоредност могућа, недвосмислено показује Ђорђевићево сећање на настанак његовог првог драмског текста *Петра Гојниковића* и суда који је о њему дао

²⁰ *Исио*.

Ђорђевићев професор др Ђорђе Малетић. На идеју да напише ову драму, Ђорђевић је дошао понет предавањима из историје професора Јована Илића која је слушао као ђак четвртог разреда гимназије. Тако је начинио први корак на стази коју су – с мање или више успеха – прешли бројни писци светске драмске баштине. Јер, историја је у свим својим видовима – и као историографија, и као документ, и као легендарна предаја, и као прича о владарима и власти – непресушни тематско-мотивски извор драмских дела.

Дијалектички однос историјског и драмског пресенчава драмске опусе неких од највећих писаца светске драматургије и погодује развоју драме у периодима национално-просветитељског заноса свих народа. Будући да драме „мање занимају континуирани историјски процеси, а више прекиди изазвани најразличитијим врстама сукоба (борба за власт, освајачки и одбрамбени ратови, револуционарна превирања...)“²¹, њихови протагонисти показатељи су борбе етичких и њима супротстављених принципа што води дидактичности самог дела. „Епизоде које у историји описују такав развој догађаја представљају језгро драмске радње. Посебно место припада причама о заверама које су ’својеврсна метафора драмске акције унутар историјског процеса.’²⁶ Учесталост њихових драмских обрада условила је формирање посебног облика који се у теоријској литератури најчешће назива драмом завере (conspiracy play).”²²

Историјски догађаји о којима је надахнуто предавао професор Илић послужили су младом писцу за основну грађу али истовремено одговорили његовим национално-просветитељским тежњама којима је као припадник Уједињене омладине српске био посвећен. Када услед премештаја на државничку функцију професор Илић више не буде предавао у Ђорђевићевој гимназији, он ће се окренути легендарним причама из периодике као извору за своје драме. Касније, пишући како сам наводи „покушај трагедије“ *Љубоја, жујана српској* и драму *Народ и великаши*, он ће се изнова окренути историји. У првом делу које по својим жанровским карактеристикама представља историјску мелодраму израслу на матрици драме завере, Ђорђевић одговара захтевима свог времена стварајући драмски текст који (1) има легендарно-историјску тему, (2) почива на емоционалној и моралној телелогичности и (3) делом је написан у уметничком десетерцу. Последње драмско дело такође изражава дух свог времена јер тематизује догађаје из блиске прошлости односно смену династија на власти у Србији средином XIX века када Светоандрејска скупштина 1858. одлучује да кнеза Александра Карађорђевића смени са власти да би на његово место дошао кнез Милош Обреновић. Ђорђевићева драма у којој се обрађује овај догађај настаје десет година након његовог реалног одигравања. Но, будући да природа самог догађаја односно династичка борба и смена на власти има историјски значај, Ђорђевић на врло занимљив начин обликује матрицу представљања историјског догађаја у драми надограђујући их политичким елементима. На тај начин добијамо изузетно занимљив драмски текст који можемо сврстати и у историјску драму у ужем смислу, и у политичко-друштвену драму и у идејну драму.

²¹ Зорица Несторовић, *Јован Субојић, драмски писац*, Матица српска, Нови Сад, 2000, стр. 58. *Напомена*: наведени ставови дају се према студији Херберта Линденбергера о жанру историјске драме.

²² *Истио*.

„У време када је написана снажна политичка драма *Народ и великаши* Владана Ђорђевића наша прва идејна или тенденциозна драма, та реска критика друштвене, политичке, културне, моралне и привредне стварности, или боље рећи заосталости Србије на истоку – како се изразио Светозар Марковић – то дело младог драматичара и поред свих недоречености, мањкавости и непрецизности ишло је укорак с ондашњом европском позоришном авангардом, а по непоштедној критичности, жестини с призвуком сатире и ангажману у драмској форми – да се послужимо формулацијом Слободана Селенића – није заостајало, ако по нечему није ишло чак и испред комада самих зачетника француске и европске идејне драме, тог великог, окрепљујућег и да не кажемо револуционарног препорода европског и светског позоришта и драме.”²³

Овом приликом само кратко напомињемо да је нешто од начина на који је представљена слика друштва и породице у временима транзиције – политичке, културолошке, економске, образовне... – Ђорђевић могао понети и као секундарни резултат свог преводилачког и позоришног рада будући да се у корпусу драмских дела која је превео или у чијој је позоришној инсценизи на неки начин учествовао, налазе и она која потписују Карло Голдони и Аугуст фон Коцебу. Наше стереотипне представе о овој двојници драматичара пренебрегавају ангажованост и актуелност њихове тематике посматране у контексту времена којем припадају. Јер, не заборавимо да је Голдони, тај „италијански Молијер“, реформатор италијанске комедије, који је у својим делима између осталог приказивао и животе старих трговачких породица у временима искушења, надирања либералног модернизма и расапа аристократије био веома близак реалистичком поступку, морално и друштвено ангажованом. С друге стране, истраживања дела Аугуста фон Коцебуа указују да се на основу њих „може написати културна историја његовог времена“.²⁴

Када у својим *Успоменама* оставља запис о критичкој оцени коју му је поводом његовог драмског првенца упутио др Ђорђе Малетић, Ђорђевић као да осликава оквире унутар којих се кретала и његова критичка оцена драмских и позоришних дела других аутора. Образац је – сликовито речено – постављен у његовом раном разочарењу који је изазвала врло оштра и готово нетактично изречена оцена његове прве драме:

„На, ево ти твојег шарабатања. Ништа не ваља. Нити има експозиције, ни заплета, ни јединства у јунаку, ни у месту радње ни у времену. То је п[р]осто биографија Петра Гојинковића подељена у сцене, па још у какве сцене! Једна се догађа у Србији, друга у Херцеговини, јеена [sic!] се догађа данас друга после десет година. Измиће неко на бину и викне „Ха, сад знам ко је онај, који онај, који је хтео да ме убије“ па одмах „завеса пада“ и опет промена на бини, који би у нашем позоришту трајала

²³ Д. Михаиловић, „[Поговор]“, стр. 190–191.

²⁴ Зорица Несторовић, *Велико доба. Историја развоја драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Клет, Београд, 2016, стр. 159. *Напомена*: запажања о Голдонију и Коцебу у овом тексту дата су на основу истраживања аутора представљених у наведеној књизи.

бар по сата, а како код тебе после сваких десет речи „завеса пада“ и захтеваш промену, то би за ово твојих неколико писаних табака ваљало играти три дана и три ноћи, испало би дуже него прилогија [sic!] Шилерова о Валенштајну или обе части Гетеовог „фауста“ [sic!]. Па онда о карактерима ни поњатија немаш. Једно исто лице је у првом чину сама добродјетељ, а у другом злоковарни интригант и злодеј. Па онда ово није драма него касапница. За што си убио толике људе? На крају ни једна од дјествојући персоне не остаје у животу, и на послетку би, морао и Суфлер да се убије! Остави ти то, па учи добро лекције!

Ипократ беше уништен. –”²⁵

Све оно што је Малетић вредновао у драмској структури Ђорђевићевог драмског првенца, Ђорђевић је касније узимао као основне драмске елементе којима је посвећивао пажњу у својим оценама драма и позоришних представа других аутора. По овом свом одређењу он је настављач Малетићевог типа позоришне критике коју су истраживачи ове области назвали *доимайичком кријичком*. Ова критика је обележила развој српске културе од 1859. до 1875. али је своје одсјаје давала и током наредног периода означеног као *прелаз од доимайизма ка импресионизму* који је трајао све до 1885. Централна фигура периода догматичке критике био је управо др Ђорђе Малетић који је

„[...] имао донекле формулисану естетику позоришну, вешто компилаторски подешену, која је служила, очевидно, као јачи образац кроз читаве две деценије, па и више. Опширно је развијао своју концепцију о трагедији, драми и комедији, о трагичном и комичном. За њега је трагедија у суштини била највиши и најсавршенији род, док су драма и комедије биле нешто ниже. Трагични јунак је недовољно зависан од многих спољних околности и конвенција, које су такође по својој природи драматичне. Такав јунак мора неизбежно изазвати сурову катастрофу делом и радом, а с њиме и васкрсава проблем трагичног и трагичне кривице. У погледу утилитаризма био је знатно либералан. Он није сваку уметничку иницијативу везивао само за тенденцију моралну или коју другу. Мирио је, напротив, тенденцију са потребама уметничке стилизације, форме и култивисаног израза. Често удара гласом на то: „шта вреди лепа тенденција, када је обрада слаба?“ Глумац је, по њему, требао да буде и тип реалисте и визионера, добре интелигенције и стваралачке фантазије. Позориште, међутим, поред својих чисто уметничких амбиција, мора имати и национално, морално и просветно-културно обележје.”²⁶

Иако је по много чему следио Малетићев образац, Ђорђевић је – како смо раније видели – *тенденциозно* претпоставио *ларџурларизму*. Али, напоменимо то кратко, ова врста тенденциозности била је и политички конотирана односно јављала се као резултат

²⁵ Владан Ђорђевић, *Успомене, културне скице из друге половине девединаестог века*, књ. I, Славија, Нови Сад, 1927.

²⁶ Боровоје С. Стојковић, *Историјски преглед српске позоришне кријичке*, Сарајево, 1932, стр. 42.

опонирања оним политичким струјама и њиховим разумевањима улоге уметности које је смењивао или које су смењивале његов политички и идеолошки концепт.

Ђорђевићеве критике драмских и позоришних остварења разоткривају структуру његовог разумевања драме и повратно потврђују она начела драмске поетике до којих је сам држао као драмски писац. Кажемо повратно јер анализа два његова објављена драмска дела разоткрива да је од самог почетка свог драмског стваралаштва Ђорђевић највише пажње поклањао следећем низу елемената које је онда и вредновао у својим критикама драмских и позоришних остварења својих савременика.

(1) *Драмско обликовање националне лејендарно-историјске теме*; – У више својих критичких осврта, а посебно у одбрани драмског дела Милоша Цветића *Немања*²⁷ од врло оштрог суда К. Араничког објављеног на страницама листа *Отаџбина*, Ђорђевић наводи политички аспект модела драме завере као успешно одабран и обликован основни ослонац драмске радње у овом Цветићевом делу.

(2) *Однос ејској и драмској*; – Разматрајући слабости обликовања мотива из народне епске песме *Наход Момир* у трагедији *Момир* Н. В. Ђорића, Ђорђевић показује да писац није био дорастао или уметнички сазрео за драмско уобличење оваквог мотива и, што је такође од значаја, за преношење епске материје у драмски облик. Слабости проистекле из драматизација народних песама по Ђорђевићевом мишљењу показује и драма Илије Округића Сремца, *Варадинка Мара*: „Ово је драматисана народна песма. Што у песми може да се поднесе, па да буде лепо, макар било неприродно, н. пр. да се неко из београдског града разговара с неким који стоји на земунској обали, то у драми постаје наказа.”²⁸

(3) *Однос трагедије и драме у ужем смислу*; – У готово свим критичким написима Ђорђевић проблематизује главног јунака као носиоца трагичке кривице и спрам тога расправља да ли је пред њим трагедија. Врло често прави и корак даље постављајући питање да ли јунак који није трагички аутоматски може постати драмски а дело драма, што показује да одсуство трагичности, по његовом мишљењу, није гарант да дело припада драми у ужем смислу и тако отвара питање успешности драмске структуре самог дела.

(4) *Однос драмској и сценској*; – У својим критичким освртима Ђорђевић најпре разматра драмски текст а потом његово сценско извођење. Ова комбинација рецидив је догматичке позоришне критике која полази од драмског дела као књижевног и разматра његову књижевноуметничку вредност. Стога врло често Ђорђевић детаљно препричава драмски текст и упоредо га коментарише што по критичком методу аналитичког типа подсећа на стил књижевних критика Вука Стефановића Караџића развијених у његовим „рецензијама“ романа Милована Видаковића. Из оваквих опширних парафраза сазнајемо садржај драме док дигресије које критичар чини додатно ослабљују композицију његовог текста. Каткад духовите, ретко језгровите, ове дигресије имају разговорни стил

²⁷ [Владан Ђорђевић], *Неколико примедба на ову кријику*, Отаџбина, година шеста, књига шеснаеста, свеска 61,62,63 и 64-та, Београд, 1887, стр. 167–176.

²⁸ Д-р В. [Владан Ђорђевић], *Варадинка Мара, драма Илије Округића Сремца*, Отаџбина, година осма, књига двадесет четврта, свеска 93, 94, 95 и 96-та, Београд, 1890, стр. 309.

и готово да читалац осећа потребу да уђе у дијалог са критичарем. Широки дијапазон различитих дигресија ипак је ограничен Ђорђевићевом потребом да нагласи утилитаристичку функцију драме и позоришта и да у том смислу критикује сваки знак њиховог изневеравања. Занимљиво је да је његово схватање моралне и национално-просветитељске утилитарности уметничког дела – и драме и позоришне представе – пресечено и политичким опсервацијама које доносе критику позоришне управе или драмског писца. Тако је поводом извођења *Варадинке Маре* у Народном позоришту у Београду изразио своју забезекнутост чињеницом да је ступање принца Јевђенија на бину позоришни оркестар „поздравно аустријском патриотском песмом, у којој се пева како је он на ново задобио Бесару Београд. [...] Ја нисам веровао мојим ушима. Погледах у народне људе у ложи. Ништа, седе као да се свира нека српска химна.”²⁹

(5) *Проблем њрајичкој јунака и, с њим у вези, феномен њрајичке кривице*; – Посебно је у том смислу занимљива Ђорђевићева анализа трагичке кривице Душана Силног у драми Милоша Цветића *Душан* коју, за разлику од Цветићеве драме *Немања*, која је по његовом суду једна од наших најбољих трагедија, врло оштро критички оцењује. Сасвим ваљано Ђорђевић указује да Цветићев Душан није трагички јунак јер се оно што писац даје као основ његове трагичности не може сматрати трагичком кривицом:

„Да је кривица учињена у овој драми, или бар у каквој њеној предигри, ово би могло да буде довољна основа за трагедију; овако, једина грижа савести Душанове узга нешто, што је некада учинио, а о чему ми ништа друго не знамо осим да је у интересу велике српске државне мисли морао да уклони са српског престола слепа и у свему немоћна старца – није довољна да од Душана начини трагичног јунака. Је ли бар драмски јунак? Није, јер за то би требало да је Душан грешан човек, као и остали људи што су, а он је у овој драми полубог са свима савршенствима, каква ни један смртни човек никада није имао, а без икаквог људског греха, и према томе његова је прерана и неприродна смрт вапијућа неправда, са свим неподесна за свршетак једне драме који треба да се заврши хармоничним акордом божанске правде, а не оваквом дисонанцијом. Ово је главна махна.”³⁰

Истраживачи српске позоришне критике сматрају да Ђорђевић као позоришни критичар није много утицао на развој позоришних уметности док је као књижевни критичар драмског текста имао ретких али ваљаних увида о драмској структури дела које је анализирао.

„Нешто бољи као критичар, а незнатнији као позоришни стручњак и писац је др. Владан Ђорђевић, који се јављао повремено у „Отаџбини“ као њен уредник, 1887 и

²⁹ *Истио*, стр. 312.

³⁰ Д-р В. [Владан Ђорђевић], *Душан, њраједига у њетј чинова, најисао Милош Цветић*, – (Ова је књија најрађена из књижевној фонда Илије М. Коларца). Београд 1889, на XVI, сѡр. 191., Отаџбина, година осма, књига двадесет четврта, свеска 93, 94, 95 и 96-та, Београд, 1890, стр. 460.

1890 [sic!] г. и другде, а у својим успоменама написао је неколико топлих страница о позоришним почецима у Београду. Још је под осетним утицајем старе школе, и то се знатно огледа у техничкој страни критике. Стил, заиста, чист, топао, доста правилан, али развучен и прилично реторичан, китњаст. Дескриптиван је у излагању, и отуда је тром. Излагање му је развучено, површно, овлашно, с једноликим опсервацијама, које се често понаваљају, и с просечним хумором. У оцењивању се знатно пребацује, скоро увек губи меру, и обилује најчешће неукусним и не увек духовитим суперлативима. У своје време сматрао се као озбиљан позоришни човек и стручњак, ма да [sic!] је имао скоро само љубав за позориште. Почео је да пише и драме и критике, према властитом признању, под непосредним утицајем и првим утисцима позоришним. Био је више литерата, него критичар.”³¹

Па ипак, ако се из његових обимних парафраза и дигресија издвоје конститутивни елементи његовог погледа на драму и позориште приметимо да је овај пасионирани позоришник и драмски писац своја запажања изводио из доброг осећаја за драмску врсту (трагедија, историјска драма, драма у ужем смислу, драматизација народне песме, оперета), ваљаног разликовања моралне и трагичке кривице, утемељеног знања о законитостима драмске композиције (распоред догађаја по чиновима и сценама, развој драмске радње према Фрајтаговом моделу), доброг разумевања улоге и степена развијености споредних и бочних ликова, најчешће женских, уочавања односа монолошких и дијалогских секвенци с указивањем на пренаглашеност и нефункционалност учесталих и обимних монолога... Посматране у том контексту, изван занимљивих и сликовитих, каткад на граници хумористичко-сатиричне опаске и оштрог цинизма, али и често врло неспретно и грубо обликованих исказа о мушко-женским односима, природи жене, политичком тренутку у ком драма настаје и изводи се, његове критике драмских дела и позоришних представа могу бити сагледане и у новом светлу. Оном које ће разоткрити њихов значај за обликовање доживљаја које позориште има у српској култури. Критичан према себи, Ђорђевић је био критичан и према другима. Врло је ценио напоре аутора и глумаца да се написано и изведено поправи након упућених критичких коментара и уколико би то изостало, није прелазио преко изневереног очекивања. У томе видимо одјек његовог личног искуства које га је учило да имајући на уму критеријуме које су други примењивали на његово дело, приступа делима других. Као да се у сваком том сусрету изнова обнављала критика коју је његовом драмском првенцу упутио др Ђорђе Малетић и коју је он најпре одболовао а потом разумео у светлу спознања својих слабости. Стога врло често у својим критикама драмских и позоришних дела релативизује значај који он као писац и критичар има, али и истиче да поред добрих страна треба увек наводити и оно што се сматра слабашћу анализираног дела да би се добио онај резултат који није примарно уметнички већ тенденциозни. У тој области он није никад доводио у питање своју позваност да о неком делу каже свој суд.

³¹ Боровоје С. Стојковић, *Историјски преглед српске позоришне критике*, Сарајево, 1932, стр. 47.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Весна Матовић, „Владан Ђорђевић“, у: Владан Ђорђевић, *Успомене*, едисија Мемоари, дневници, аутобиографије, књ. 12, избор и предговор Светлана Слапшак, Нолит, Београд, 1988, стр. 424–425.
- [2] Боривоје Стојковић, *Историја српској позоришња од средњеј века до модерној доба (драма и ојера)*, II, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2015.
- [3] Боривоје Стојковић, *Историја српској позоришња од средњеј века до модерној доба (драма и ојера)*, I, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2014.
- [4] Душан Михаиловић, „Народ и великаши“ *Владана Ђорђевића на сцени СНП*, у зборнику радова *Српском народном позоришту 1861–1986*, Нови Сад, 1986.
- [5] Мр Љиљана Костић, *Позоришни рад Владана Ђорђевића са посебним освртјом на драму Народ и великаши*, Међај, година XXVIII, број 67/68, стр. 68–78.
- [6] Робови или Заробљени Талијани у Алгиру. Позоришна игра у четири дјјства одј Ипократа Ђорђевића, Ученика IV. разреда гимназије Београдске; Сулейман. Позоришна игра у јдномъ дјјству одј Ипократа Ђорђевића, Ученика IV. разреда гимназије Београдске, У Земуну, Печатано књигопечатномъ I. К. Сопрона, 1858.
- [7] Душан Михаиловић, „[Поговор]“ у: Владан Ђорђевић, *Народ и великаши, Драма у 5 радња*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2001, стр. 186–187.
- [8] *Кућрулисова свадба*, комедија А. Р. Рангависова, Отаџбина, књига тридесет два, свеска 127, 1892, стр. 359.
- [9] Зорица Несторовић, *Јован Суботић, драмски писац*, Матица српска, Нови Сад, 2000,
- [10] Зорица Несторовић, *Велико доба. Историја развјика драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Клет, Београд, 2016.
- [11] Владан Ђорђевић, *Успомене, кућурне скице из грује јоловине девейнаесгоја века*, књ. I, Славија, Нови Сад, 1927.
- [12] Д-р В. [Владан Ђорђевић], *Варадинка Мара, драма Илије Окрујића Сремца*, Отаџбина, година осма, књига двадесет четврта, свеска 93, 94, 95 и 96-та, Београд, 1890, стр. 309.
- [13] Д-р В. [Владан Ђорђевић], *Душан, ираједија у иетј чинова, најисао Милош Цветић, – (Ова је књија најрађена из књижевној фонда Илије М. Коларца). Београд 1889, на XVI, сјр. 191.*, Отаџбина, година осма, књига двадесет четврта, свеска 93, 94, 95 и 96-та, Београд, 1890, стр. 460.
- [14] Боривоје С. Стојковић, *Историјски иреплед српске позоришне кришике*, Сарајево, 1932, стр. 47.

Zorica Nestorović

VLADAN ĐORĐEVIĆ'S WORK IN THE FIELD OF DRAMA

S u m m a r y

The paper looks into Vladan Đorđević's determination to work in the field of drama and theatre arts in the light of his love for these arts and the national-educational role that art played in Serbian culture in the 19th century. Starting from his intention to overcome lar-purlartism with tendency in art, the paper analyses his theoretical, poetic and autopoetic statements about drama and theater scattered in his memoirs and critiques of dramas and theater plays. In addition, the paper includes an overview of his original body of work, his theatrical experience and his work in the field of translation. At the same time, on the basis of these elements, his view of drama and theater is reconstructed, whereas the status of history in drama, the issue of drama genres, relations between the epic and dramatic forms, the stage nature of the work, the issue of a tragic hero and the phenomenon of tragic guilt are set as his strongholds. The author also defines the nature of his critique – its methodology, composition and style.